

Ecclesia audiens.

De luisterende gemeente in de catechetiek van Wim Verboom

door prof.dr. H.P. de Roest

*Ta see a World in a Grain of Sand
And a Heaven in a Wild Flower
Hold Infinity in the Palm of your Hand
And Eternity in an Hour*

W. Blake, 'Auguries of Innocence'

In een aantal recente publicaties, over de Alpha-cursus en de catechismuspraak, heeft Verboom aan zijn onderzoek empirische ondersteuning gegeven. Hij vroeg mensen om hun ervaringen met de leerdienst onder woorden te brengen en legde vragen voor aan cursusleiders en cursisten. In deze bijdrage aan de afscheidsbundel lijkt het mij passend om dezelfde weg te bewandelen en Verboom hierin te volgen. Deels reageer ik vanuit mijn eigen praktisch-theologische inzichten op wat Verboom over de catechese en de lerende gemeente heeft geschreven. De basis van mijn bijdrage ligt echter in het antwoord dat een aantal studenten heeft gegeven op mijn vraag of ze de volgende zin af wilden maken: 'Van Verboom heb ik met het oog op de catechese en de lerende gemeente geleerd dat...' Zo krijgt ook mijn evaluatie van Verbooms benadering van de catechese enig empirisch houvast! Beide perspectieven, het theoretische en het empirische, zullen mij ertoe brengen de visie van Verboom op de gemeente en de leerprocessen die hierin plaatsvinden, samen te vatten onder de noemer *ecclesia audiens*. Juist als er volop geleerd en gecatechetiseerd wordt, verschijnt... de luisterende gemeente. Het zijn dan niet alleen de gemeenteleden of jongeren die luisteren, maar ook de catecheet en predikant. De ware 'docent' is een luisteraar.

Eternity in an hour

De dichtregels die ik als motto boven dit artikel heb geplaatst, laten zich gemakkelijk verbinden met een natuurlijke theologie, die vreemd is aan de theologie van Verboom. Immers, het gaat Verboom om verbondskennis en om het leren luisteren naar de Heer, zoals deze in zijn Woord tot ons komt. Het brede overzichtsartikel van Van Campen in deze afscheidsbundel laat dit ook helder naar voren komen. De catechese heeft haar plaats binnen het verbond en de Heilige Geest is de leermeester, die mensen (ouders, kerkenraadsleden, catecheten, medecatechisanten) inschakelt, opdat jongeren leren om te leven met de Heer. Kern van de catechese is het persoonlijk leren kennen van Jezus Christus. Catechese is Schriftcatechese.

Toch valt er iets voor te zeggen om de laatste regel van het gedicht van William Blake, '*eternity in an hour*', te verbinden met de catechese. Met heel zijn hart en heel zijn verstand heeft Verboom zich in zijn arbeidzame leven ervoor ingezet dat een catechisatieuurtje, ja dat heel het leerproces van de gemeente in haar verschillende generaties, iets van eeuwigheidswaarde zal kunnen krijgen. Het ideaal dat leermomenten in de gemeente voor het hele verdere leven van waarde zijn, heeft hij altijd bewaard. De Schrift vormt een 'schatboek' voor het leven. Het leren in de gemeente, door kinderen, jongeren en volwassenen, dient de hoogste prioriteit te hebben. Gods eeuwigheid kan binnentreden in een ogenblik. Er komt echter nog iets bij. Teneinde een 'wereld' in een 'korrel zand' te zien en de 'hemel in een wilde bloem', om 'oneindigheid' in de palm van de hand te houden, is het nodig om stil te staan. In verwondering stil te staan en met intense aandacht de wereld in zich op te nemen. Van jongsaf staat Verboom met deze houding in het leven. Het is een onder Friese lichten gewekte mystiek, waarin de Heer 'altijd en overal' aanwezig is. Reeds als jonge jongen had Verboom een open, uiterst sensitieve instelling ten opzichte van de werkelijkheid en iets van de onschuld die hoort bij de jeugd heeft hij weten te koesteren. Hoewel hij diep doordrongen is van de morele, existentiële schuld van de mens, schuilt er

bij hem zelf een blijvende onschuld in zijn aandachtige waarnemingen én in de manier waarop hij anderen daarvan deelgenoot maakt. 'Dat is toch prachtig!' of 'Ja, dat vind ik nou zó mooi!' kun je in zijn nabijheid regelmatig vernemen. Hij uit zich daarbij met volle overtuiging en laat zijn hart spreken. Verboom neemt waar, net als de dichter, hoe het majestueuze zich volkomen en volledig kan bevinden in het kleine, tedere, eerbiedwekkende. Hierbij gaat het om waarnemingen in de natuur, maar ook om het opmerken van ontroerende momenten in de menselijke interactie. Diep getroffen is Verboom bijvoorbeeld altijd weer door de kleine scènes van menselijkheid die hem opvallen in een instelling voor mensen met een verstandelijke beperking. In zijn emotionele geraaktheid is Verboom transparant. Ik denk dat juist die open houding, waarin hij zich steeds weer laat verrassen, hem tot een inspirerende catecheet én docent catechetiek heeft gemaakt. En met deze evaluerende opmerking komen we terecht bij de oud-studenten. Wat hebben zij van Verboom meegekregen?

Leerervaringen van studenten

'Van Verboom heb ik met het oog op de catechese en de lerende gemeente geleerd dat ...' Met deze vraag richtte ik mij tot een groot aantal oud-studenten van de kerkelijke opleiding in Leiden. De antwoorden die binnenkwamen, laten zich verdelen in twee categorieën: inhoudelijk en methodisch.

De inhoudelijke antwoorden gaan in op het *wat*, de cognitieve inhoud of overtuigingen die kerkelijke studenten mee hebben genomen uit de colleges van Wim Verboom. De methodische antwoorden betreffen meer het *hoe*, de catechesemethode of vorm van leren. Hierin passen ook aanwijzingen die in de colleges werden gegeven, bijvoorbeeld om een vastlopende catechese vlot te trekken.

We beginnen met de eerste categorie. Zeven oud-studenten geven aan hoe belangrijk het is om te hebben geleerd, dat de hele *Heidelberger Catechismus* gelezen dient te worden in het kader van vraag en antwoord van zondag 1: welke is uw enige troost in leven en in sterven? Eén oud-student, inmiddels predikant, schrijft letterlijk: 'Van prof. Verboom heb ik met het oog op de catechese en de lerende gemeente geleerd, de warme en innige verbondenheid met het leerboek der Kerk, de Heidelberg, die ons wijst op onze enige troost in leven en sterven, Jezus Christus!' De Heidelberg wordt door een groot aantal oud-studenten genoemd als (opnieuw) 'ontdekt'. Een van hen geeft aan dat Verboom ook de niet-bonders op een 'bezorgd-vaderlijke manier' vertrouwd wilde maken met het reformatorische gedachtegoed, in het bijzonder de Heidelberg, en hij voegt eraan toe: 'Ik had de indruk dat Verboom het echt aan het hart ging als wij linkse jongens en meisjes onwetend van Calvijn, Bullinger en Bucer de pastorie in zouden gaan.' Verschillende oudstudenten wijzen daarnaast op het belang van geloofskennis, als 'beleefde' of 'ervaren' kennis. Het gaat erom, antwoordt een student, 'dat mensen een persoonlijke verhouding met Jezus Christus krijgen, waarin zij hem existentieel leren kennen'. Het spannende van de catechese en het leren in de gemeente, schrijft een oud-student, is de verbinding tussen verstandskennis of intellectualistische kennis en beleefde kennis: 'Daarom blijft mij bij dat Verbooms voorliefde uit gaat naar Bullinger, die beide elementen in de geloofskennis bijeenhoudt. De antwoorden in de tweede categorie zijn groter in aantal. Is het reeds een indicatie voor waar het in de kern bij Verbooms benadering van de lerende gemeente om gaat? In de categorie van de methode past bijvoorbeeld het volgende antwoord: 'Van professor Verboom heb ik met het oog op de catechese en de lerende gemeente geleerd dat ik mij als predikant altijd goed moet realiseren dat de moeders in de gemeente veel beter weten hoe hun tieners aan te spreken dan ik als dominee. Aarzel daarom nooit om deze moeders om raad te vragen bij het inrichten en begeleiden van de catechisatie. Toevallig bracht ik deze gouden aanwijzing afgelopen maandag nog ongeveer in de praktijk. Ik kon geen goede verwerking vinden bij een catechesebijeenkomst. Toen heb ik mijn moeder gebeld, zij is onderwijzeres en weet heel goed hoe je met jeugd van 12/13 jaar om moet gaan. Ik had een pracht van een verwerking en een goede catechisatie! Ik merk trouwens ook, hoe goed moeders (en vaders!) kunnen functioneren als catecheet in een catecheseteam.' Van methodische aard is ook de suggestie om in de catechese liever 'een verfspat uit te smeren' dan te proberen alles aan de orde te laten komen. Drie studenten geven aan, geleerd te hebben om niet te veel hooi op de vork te willen nemen.

Fundamenteler dan deze praktische aanwijzingen zijn de leerervaringen van oud-studenten die het specifiek 'methodische' overstijgen, hoewel ze hier ook niet los van staan. Een groot aantal studenten noemt het enthousiasme van Verboom, het 'elan' en zij stellen dat het hen heeft bijgebracht om ook zelf dat enthousiasme in de catechese vast te houden: 'In alle colleges die hij gegeven heeft, heb ik zijn enthousiasme als zeer aanstekelijk ervaren,' stelt een oud-studente in haar e-mail. Een ander geeft aan: 'Van prof. Verboom heb ik (...) geleerd dat wil je kinderen wat leren, je dan (een beetje) van ze moet

houden. Ik geloof dat Wim Verboom dit zelf in praktijk heeft gebracht: hij had/heeft een warm hart voor zijn studenten!' Er licht in dit antwoord iets op van een 'catechetiek van de liefde'... Weer een andere student vertelt te hebben geleerd dat je 'elkaar in een gemeente alleen iets kunt leren wanneer je oprecht aandacht voor elkaar hebt. Aandacht voor de mensen met wie je bij elkaar zit en aandacht voor het onderwerp waar je mee bezig bent. Zo heeft Verboom mij ook geleerd het gesprek met de traditie aan te gaan en ook dat met respect en een luisterende instelling.'

Met deze laatste opmerking raken we de kern van Verbooms visie, maar ook het geheim van zijn 'methode'. De laatste uitdrukking zet ik hierbij bewust tussen haakjes. De vraag die hierdoor wordt opgeroepen, is namelijk of het in de catechese en, breder, de lerende gemeente wel om methoden gaat. Wat studenten meenemen van Verboom, zijn niet zozeer didactisch verantwoorde lesopzetten of goed gestructureerde leerbijeenkomsten, hoe belangrijk ook, maar inzichten met betrekking tot de persoon van de catecheet of predikant en, voeg ik eraan toe, diens charisma. Daarmee komen we terecht bij een fundamentele vraag van de catechetiek, maar uiteindelijk ook van een praktische theologie die reflecteert op geloofscommunicatie: de vraag naar de verhouding tussen charisma en methode. Van Verboom leren wij uiteindelijk niet zozeer de methodische aanwijzingen, de didactische aanpak -hoe nodig deze ook is -, maar het belang van een existentiële, intensief-aandachtige verhouding tot catechisanten én studenten.

Zo vertelt een oud-studente naar aanleiding van mijn vraag dat zij van Verboom heeft geleerd om te 'luisteren, luisteren, en nog eens luisteren'. Zij geeft hiermee aan dat het om meer gaat dan een methode, maar om, wat ik wil noemen, het 'charisma van de aandacht'. Alleen door 'een houding van aandacht' komt aansluiting tot stand, schrijft een andere oud-studente, 'tussen de oude woorden (uit Bijbel of Catechismus) en ervaringen en vragen van mensen tegenover je'. Twee studenten noemen het zelfs expliciet: 'liefde': 'Liefde voor de kerk staat me van hem bij. Hij vertelde alles alsof hij er zelf bij was geweest. En liefde voor zijn studenten. Hij had een bewogenheid, die in alles doorklonk.' Deze laatste studente voegt er overigens ook nog een troostende leerervaring aan toe. Zij schrijft: 'Wat betreft de colleges catechese: daar ging ik aanvankelijk met lood in de schoenen naar toe, omdat ik dacht dat het niet zo "mijn ding" zou zijn. Maar tot mijn verrassing vertelde Verboom op het eerste college dat hij zelf in zijn eerste gemeente de grootst mogelijke moeite met de catechisatie had gehad. Hij zag er tegen op en kwam er elke keer weer teleurgesteld vandaan. Hij vertelde dat toen zijn vrouw had gezegd: "Maar Wim, catechese kun je toch leren." Dat was het begin geweest van zijn interesse in catechetiek, zo vertelde hij. Dat vond ik erg troostend.'

De antwoorden in de inhoudelijke categorie, het *wat* van de catechese en de lerende gemeente, verschillen van de antwoorden die ingaan op het *hoe* van het leerproces, de methodische categorie. Toch komen de antwoorden van alle oud-studenten mijns inziens bij elkaar. Ze convergeren in de onschatbare waarde van een open aandachtige houding, niet alleen voor de Schrift en de traditie van de kerk (Heidelberger, Bullinger), maar ook voor catechisanten, studenten, gemeenteleden. Meer dan een methode, gaat het bij Verboom om de cultivering van een charisma. Het geheim van Verbooms benadering spreekt aan, omdat het zijn grond vindt in het vermogen om geraakt te worden, om aangesproken te worden en deze ervaringen uit liefde met anderen te delen. De waarheid van het verbond krijgt een pendant in de persoon van de catecheet. Verboom stelt hiermee een groot vertrouwen in de persoon van de catecheet (predikant én gemeentelid), in diens persoonlijke spiritualiteit. Daarmee acht hij het eveneens mogelijk, ja noodzakelijk, dat de catecheet zich hierin oefent. Hoe zou iemand die zichzelf niet láát aanspreken, anderen aanspreken? Hoe zou iemand die zich niet láát inschakelen in het werk van de Heilige Geest, voor anderen een schakel kunnen zijn? Als Verboom uiting geeft aan zijn teleurstellingen op het terrein van de catechese, betreft het bijgevolg stevast de persoon van de catecheet. Of het nu een gemeentelid is, werkend in een team, of de predikant. Deze maakt zich er in zijn ogen dan te gemakkelijk van af, is wellicht te weinig begaan met de catechisanten, interesseert zich niet echt voor hen en toont daarmee (!) aan te weinig getroffen te zijn door de kern van de boodschap van het Evangelie: heil voor mensen. Omgekeerd geldt: hoe zou iemand die geraakt is door het Evangelie én getroffen wordt door de vragen van mensen, saai kunnen zijn? Hoe zou, om met Miskotte te spreken, 'de zonde der verveling' door hem of haar kunnen worden aangekweekt? Geslaagde geloofscommunicatie kan mensen de ogen én het hart doen openen voor wat eeuwigheidswaarde heeft. De persoon van catecheet of predikant is hierin niet bepalend, wel voorwaardenscheppend. Spreekt hij met liefde over het Evangelie? Over de kerk? Over jongeren? En handelt hij of zij daarnaar? Met deze opmerkingen wenden we ons ten slotte tot de verschillende typering die Verboom van de catechese heeft gegeven en geven we hiervan een korte evaluatie.

Luisterende catechese: ecclesia audiens

'Priesterlijke catechese', 'pastorale catechese', 'spirituele catechese' en 'bevindelijke catechese', maar ook 'verbondscatechese' en 'doopcatechese' zijn onthullende aanduidingen van de catechese zoals Wim Verboom deze in vele publicaties heeft geschetst. Recent komt daar nog de karakterisering bij van de 'vergezel-catechese', gebaseerd op de ontmoeting van de Emmaüsgangers met de Opgestane. Het zijn onderscheiden aanduidingen, maar op de keper beschouwd is tussen al deze bijvoeglijke bepalingen weinig verschil te ontdekken. Ze houden een correctie in op de catechese als een lineair proces, waarin een docent informatie aanreikt. De beweging is niet primair van de catecheet met een leeraanbod naar de catechisanten, maar circulair, rondom de Schrift én stevast verbonden met eigen levenservaringen. De typering die Verboom van de catechese geeft, brengen tevens een fundamentele bepaling van de onlosmakelijke samenhang van inhoud én vorm van de catechese met zich mee. In de catechese gaat het niet alleen om cognitieve leerinhouden, maar vooral om de ontwikkeling van een persoonlijke, existentiële, verhouding tot de Heer. Alleen verstandelijke kennis is niet voldoende. Het hart is in het geding. Catechese kan eeuwigheidswaarde krijgen. Het gaat daarin óók om een open, liefdevolle attitude in de omgang met elkaar. We hebben reeds laten zien hoezeer oud-studenten dit hebben meegekregen. Leren kan alleen binnen een klimaat van oprechte aandacht en liefde. Daarom wijst Verboom telkens weer op het belang van het inschakelen van gemeenteleden, het uitnodigen van ouderlingen, diakenen, kerkrentmeesters in catechesebijeenkomsten, het creëren van een catechetische infrastructuur. Waar niet *samen* geleerd wordt, stikt de geloofscommunicatie en komt uiteindelijk ook de toekomst van een christelijke geloofsgemeenschap in gevaar. Het verbond bepaalt zowel inhoud als methode, het *wat* en het *hoe* van het leren. Uiteindelijk komt het aan op het leren luisteren met het hart. Naar de stem van de Heer én naar de stemmen van elkaar: *ecclesia audiens!* Dat fundamentele inzicht neem ik, samen met de oud-studenten, graag mee van Wim Verboom.